

системи медичного обслуговування і досягти в медичній справі значних успіхів. Тому їхній багатий досвід заслуговує на увагу і обов'язково повинен враховуватися в процесі реформування охорони здоров'я країни, що передбачається найближчим часом.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Доклады собранию 28 октября •• 15 ноября 1866г. - Б.М., Б.Г.
2. О плате за лечение больных гражданского ведомства // Сборник Херсонского земства. -1892. - №1.
3. Общественное призрение. О плате за лечение в земской больнице // Сборник Херсонского земства. -1870. - №10.
4. Журнали заседаний Херсонского губернского земского собрания. Заседание 7 ноября 1871г. // Сборник Херсонского земства. -1872. - №2.
5. Журналы заседаний Херсонского губернского земского собрания. Заседание 6 ноября 1870г. // Сборник Херсонского земства. -1871. - №5.
6. Протоколы заседаний губернского съезда земских врачей и членов управ Херсонской губернии с 25-го по 30-е июня 1876г. -Херсон, 1876.
7. Обзор состояния медицины за 1877г. в уездах Херсонской губернии. - Херсон, 1878.
8. Доклады Херсонской губернской земской управы, не рассмотренные губернским земским собранием в очередную 1883г. сессию //Сборник Херсонского земства. -1884. - №2.
9. Доклады Херсонской губернской земской управы губернскому земскому собранию очередной сессии 1895г. -Херсон, 1896.
10. Совещание врачей Херсонского уезда 1895г. // Врачебная хроника Херсонской губернии. -1895. - №8.

Є.Г.Сінкевич, Н.М.Кузова

ПИТАННЯ ПРО ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ХЕРСОНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ В 1890-1917 рр.

З початком формування освіти в тому розумінні, як ми її уявляємо тепер, тобто з єдиним програмним забезпеченням, учбовими задачами, загальноосвітню для початкових і середніх навчальних закладів, починається процес активного втручання держави у навчальний процес. Воно й зрозуміло: якщо освіта раніше була в руках приватних осіб (особливо початкова) чи церкви, то контролювати її було майже неможливо.

Та з початку XIX століття важко знайти питання, яке б вирішувалося державними мужами з педагогічних міркувань. Відтоді школа починає грати не освітню, а політичну роль в житті народу. Вбачаючи в освіті зручне кермо для регулювання політичних проблем, держава вже не випускала його з своїх рук.

Перед урядом Російської імперії таких проблем було декілька.

По-перше, треба було стримувати антисамодержавницькі рухи у всіх їх проявах, по-друге, реалізувати ідею утворення єдиного російського народу з усіх національних груп, які свідомо чи несвідомо цьому опиралися. Найбільше клопоту спричиняли поляки, національна свідомість яких була дуже високою, тож і засоби їх прилучення до російської культури були жорсткі: польські школи одразу після будь-якого вияву непокори одразу ж реформували, звісно не через педагогічні міркуван-

Заборона тієї чи іншої мови у навчальних закладах видавалася урядові найдієвішим засобом упокорити бродіння думок. Те, що через таку політику проблем не ставало менше, а навпаки, вони загострювалися, починали хвилювати більшу кількість населення, залучали до свого вирішення антимонархічні сили, зустрічало нові обмеження, що вели до погіршення ситуації.

Так, зосередження проукраїнських політичних сил навколо питання освіти на Правобережній Україні привело до занепаду шкільної справи через реакцію уряду, який своїми обмеженнями і заборонами не давав можливості для її розвитку. Якщо польське населення мало можливість навчати дітей рідною мовою (крім років реакції, що наступали після значних повстань), то на території України українська мова була заборонена. Створення єдиного національно-культурного типу через прискорену насильницьку русифікацію вело до загострення національно-визвольного руху на Наддніпрянській Україні.

Південна Україна як новостворений регіон не видавалася урядові носієм будь-яких національних ідей, навпаки, багатонаціональний склад Півдня нехтувався, вважалося що це цілком російська область, тому єдине занепокоєння викликало наростання соціальних рухів, а не національних. Проте саме в Південній Україні можливо склалися сприятливі умови для розвитку національної школи.

Національно-визвольний рух, що розгорнувся на українських землях, мав свої наслідки для Півдня. Йому співчували, його діячами захоплювалися, особливо молодь. У приватному листі учня Херсонського сільськогосподарчого училища Олександра Щербини до Корнілія Подерече, студента Львівських політехнічних курсів лунають скарги на те, що керівництво закладу скоротило святкову програму приурочену до шевченківського ювілею й примусило до того ж перевести її на українську мову. Проте цей вечір був таки проведений.

Жандармське управління оцінювало ситуацію в регіоні таким чином: "В Херсонській губернії за напрямом діяльності українофільствующо-

чих груп населення ведеться вже довгий час спостереження і особи, що виділяються в цьому відношенні, реєструються. Прояви серед них мажепинського руху та агітації на ґрунті політичної незалежності Малоросії та включення її в склад Австро-Угорської імперії не спостерігалося. Щоправда, в українських гуртках помітне значне збільшення інтересу до минулого Малоросії ведуться розмови і бесіди, поки що теоретичного характеру, про бажаність більш широкого поширення малоросійської мови в присутніх місцях, наприклад, в судах і листуванні закладів, що близькі до народу. Число таких гуртків та осіб, які проявляють активну діяльність на цьому поприщі, поки що не велике. Дуже характерно при цьому що на інтенсивність діяльності українських гуртків впливає відношення Росії до Австро-Угорщини, причому, коли зі сторони першої спостерігається поступливість, то це веде за собою більш сміливі виступи ораторів. Коли ж в останній час Росія почала виявляти твердість, то в середовищі цих осіб одразу змовкли усякі розмови про зближення Австрії з малоросійським краєм, які хоч рідкі, проте спостерігаються. Таким чином можна думати, що в Херсонській губернії українські рухи тільки зароджуються і поки в них приймають участь вельми небагаточисельні особи, насамперед службовці із земства, що не мають ніякого впливу серед народу. Це 1915 рік. Зрозуміла іронія автора донесення про залежність настроїв українства від офіційного курсу уряду, проте можна зрозуміти і людей, що не хотіли неприємностей через свої переконання. Чи це було малодушністю з їхнього боку? Хто зна... Можна сказати одне, конфліктів між державою та національними групами Півдня України не спостерігається, принаймні в тому вияві як у Польщі чи Наддніпрянській Україні, однак скільки людей постраждало через свої погляди навряд чи буде відомо.

Свідчення про небайдужість населення до питань національної освіти ми знаходимо у промовах прогресивних земців, які неодноразово піднімають проблему національних шкіл Херсонської губернії. Значення рідної мови як ключа до прилучення народу до надбань світової цивілізації було зрозуміло усім. Проте лише окремі громадські діячі звертають на це увагу. Значний крок до покращення ситуації був зроблений самими вчителями. Ще з 871 року циркуляром графа Толстого було заборонено вживання в початковій школі будь-якої мови, крім російської. Проте в 1881 році вчителі Херсонської губернії звернули увагу на неможливість викладання без вживання місцевої мови в губернії, яка є багатонаціональною.

Вчитель Волошинов, який викладав у Карловській школі Єлисаветградського повіту, на з'їзді вчителів під керівництвом Корфа, виступив за те, щоб вчителям було дозволено вживати українську мову в народних школах. "Я особисто викладаю в школі, де учні, хоча й не інородні, але російську мову розуміють погано. В малоросійських школах, не використовуючи малоросійську мову, вчити не має ніякої можливості. Тому на практиці як я, так і мої товариші цілком і повністю застосовуємо цю мо-

ву. Вчинок цей нелегальний, оскільки в силу відомого розпорядження, вчитель не має права вимовити жодного слова по-малоросійськи... Я почав говорити про малоросійську школу, тому що і в молоросійській школі без посібника малоросійської мови неможливе вивчення російської. Ніхто ще не наслідювався стверджувати, що болгари, молдавани добре розуміють російську, між тим, відносно малоросіян виказується думка, що вони відмінно розуміють російську, і тому користуватися малоросійською мовою при навчанні російської немов би нема ніякої потреби", - говорить він.

За підтримки Корфа в 1882 році на Херсонських земських зборах було вирішено затвердити постанову вчительського з'їзду [8:216].

У 1895 році гласний П.А.Зелений у своїй доповіді на сесії Єлисаветградського земства також порушив питання про те, що однією з найголовніших причин, що гальмують роботу народних шкіл, "треба вважати цілковите ігнорування місцевих мов".

А.Конощенко у своїх спогадах "До історії земської школи на Херсонщині" згадує про відвідини школи, в якій він навчався, земськими інспекторами П.А.Зеленим і О.С.Любовичем. "З того часу дізнався я, що є якесь земство і що наша школа - "земская школа" . Конощенко далі пише: "Що ж нам дала та нова "громадянська" вже школа? Навчилися ми арифметики, знали всі чотири "правила" з "простими" та "іменуваними" числами; добре читали, голосно і швидко, самі писали на бумазі сталеним і гусячим пером, вміли розказати "своїми словами", про що написано в книзі, а змісту, духу того що читали, як і перше були, не розуміли. Чужа мова була для нас низкою слів, здається, і схожими з нашими, мужицькими, а проте інших. Учителі були вже пани, балакали з нами попанському, і треба було добре дослухатися, щоб зрозуміти, чого хоче від тебе "господин учитель". І балакали ми ними якимсь "язичієм", псували і рідну, і чужу мову, брали всю науку пам'яттю, а не розумом і не душею, і коли в нас оставалося що-небудь від тієї науки, то тільки те, що одбували з великою працею і зараз же прикладали до живого життя, "пускали в житейський оборот". Од усього іншого зоставалися тільки якісь уривки, попсовані понівечені, без складу і ладу, пригодні лиш на те, щоб надрукувати в яким-небудь юмористичнім журналі тим самим довести, який "дурак этот хохол": не розуміє самих звичайних речей".

Отже, хоча й було дозволено використовувати українську мову при вивченні російської, в школах все залежало від вчителя. Саме він міг зробити крок, до якого його ніхто не примушував, проте який міг багато чого йому коштувати. Тож багато вчителів вибирали "панську", а не "мужицьку" мову, особливо у містах і містечках губернії.

Щодо сільських шкіл, де положення вчителя передусім залежало від його походження, сімейного та матеріального стану, що найчастіше визначався громадою, за дослідженням Б.Еклофа, то, можливо, там і використовувалася українська мова.

Особливої уваги заслуговує діяльність миколаївської "Просвіти", а саме М.Аркаса, який за свій кошт організував у селі Богданівці в 1905 році чотирикласну школу, викладання в якій велося українською мовою. Ця школа проіснувала 2 роки, а потім була закрита царською владою. Отже, на протязі періоду, що досліджується, намагання провести рідну мову в українські школи були марними. Проте передова громадськість не залишала цього питання і робила певні спроби для вирішення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. ДАРФ (Державний архів Російської федерації). Ф. 102. (ДПОО). 1914. Оп.244. Спр.305лБ. Арк.89-119.
2. ДАРФ. Ф.102.(ДПОО).1915.Оп.245.Спр.231(№).Арк.112.
3. Калениченко Н.П., Ільченко Ж.Д. Роль земств у впровадженні навчання українською мовою в народній школі України // Український історичний журнал.-1994.-№1,-с.72-81.
4. Eklof, Ben. Russian peasant schools: Officialdom, village culture and popular pedagogy, 1861-1914. Berkeley etc.^ Univ. OF California press, 1986. -XVI, 652с.:mabl.;26р.
5. Конощенко А. До історії земської школи на Херсонщині.-К: Б.в., 1908.-32с.
6. Поліщук М.С. Освітня діяльність інтелегенції на Правобережній Україні в 2-й половині XIX ст. Автореф. дис... канд. іст.наук. -К, 1998. -13с.
7. Сборник Херсонського земства. 1881-Херсон: Типографія О.Д.Ходушиной, 1861.-203с.
8. Херсонское губернское собрание. 23 сессия. -Херсон: Типографія О.Д.Ходушиной, 1882.-404с.

В.Я.Павленко, В.В.Зленко

СТОЛИПІНСЬКА АГРАРНА РЕФОРМА ТА ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЯ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ (НА МАТЕРІАЛАХ ХЕРСОНЩИНИ)

Земельне питання в Російській імперії, складовою частиною якої була Україна, має довгу історію, де зустрічаються як періоди відносного примирення, так і часи найвищого боріння пристрастей. Та не дивлячись на численні спроби, його, на жаль, так і не вдалось вирішити. Пояснюється це, в першу чергу, давниною та болючою складністю проблеми. Відомо, що в часи загострення протиріч вияви невдоволення жорстоко придушувалися, а непокірних карали. Шукати шляхи реального вирішення питання почали тоді, коли відкладати на майбутнє стало неможливим. Тому наспіх і не зовсім продумано було підготовлено і проведено реформу 1861р., хоча необхідність докорінних перетворень стала очевидною вже на початку XIX ст.